

Кийизбаева Ч.К.

**ААЛЫ ТОКОМБАЕВ ДҮЙНӨЛҮК КАЛЕМГЕРЛЕРДИН
ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ ЖӨНҮНДӨ**

Кийизбаева Ч.К.

**ААЛЫ ТОКОМБАЕВ ПРО ТВОРЧЕСТВО МИРОВЫХ
ПИСАТЕЛЕЙ**

Ch.K. Kiiizbaeva

**ALY TOKOMBAEV ABOUT THE CREATIVE WORKS
OF WORLD WRITERS**

УДК: 002.704.49

Аалы Токомбаев советтик өнөр ээлеринен тартып дүйнө жазуучуларына чейин, ал тургай тээ сегиз кылым мурда жашап өткөн Низами, беш жүз жыл мурун атагы чыккан Навоиден баштап өзү жашаган доордон жүз, эки жүз жыл мурун жашап өткөн жана өзү менен замандаш орус, чыгыш жана дүйнө акын-жазуучуларына, алардын жашап өткөн дооруна, өмүр баянына, чыгармачылыгына жана чыгармаларына кайрылган. Аалы Токомбаев ким жөнүндө жазбасын, кандай темага кайрылбасын ар бир макаласында каарманынын жеке чыгармачылыгын гана жазбастан, алардын басып өткөн жолуна да сереп салып, тарых үчүн чоң байлык калтырган. Макалада Аалы Токомбаевдин СССР элдери жана дүйнөлүк калемгерлердин чыгармачылыгы жөнүндө айткандары, макалалары талданып, жазуучулардын чыгармачылыгына тийгизген таасирлери тууралуу сөз болду.

Негизги сөздөр: чыгармачылык, өмүр баян, жазуучу, акын, калемгер, эмгек, макала.

Аалы Токомбаев написал много статей не только про советских писателей своего времени, но и еще он останавливался на произведениях мировых писателей. Он описывал тот век, ту жизнь, тот быт, отдельно писал про творчество, биографию, про произведения каждого.

Аалы Токомбаев в каждой своей статье независимо про кого пишет, про какую тему он пишет, он описывает не только творчество своего героя, останавливается на его пути достижения, на его успехи. Этим он внес большой вклад в историю литературы, оставил неисчерпаемое богатство.

В этой статье была речь о том, как Аалы Токомбаев высказывался про советских и мировых писателей, обсуждались произведения, статьи, впечатления других писателей, какие результаты они получили.

Ключевые слова: творчество, биография, писатель, поэт, труд, статья.

Aaly Tokombaev wrote many articles not only about Soviet writers, but also about the works of world writers of his time. He described that century, life, also wrote about creativity, biography, about the work of everyone.

This he made a great contribution to the history of literature, left inexhaustible wealth. This article discusses Aaly Tokombaevs words about the soviet and world writers.

Key words: creativity, biography, writer, poet, work, article.

А.Токомбаев бир тууган, боордош казак элинен тарта, бүткүл советтик, дүйнөлүк элдердин чыгаан, атактуу инсандары менен дайыма чыгармачылык байланыш, достук ымалада болуп, алардын адабият,

маданияты менен толук таанышып, ал тургай алардан үлгү алып, үйрөнүп келген. Ошол калемгерлерге, алардын эмгектерине көптөгөн макалаларын арнап, маектерде алар туурасында сөз кылуудан эч качан тажаган эмес. Ал “Улуу адамдар тууралуу бир жазган эстегилериң аздык кылат. Аларды эсиңе түшүргөн сайын сезилбеген, көрбөгөн бөтөнчөлүктөрү тунук суунун түбүндөгү балыктардай жайнап чыга келет” [6, 1968, №73], - дейт.

Ленин, Октябрь, Совет өкмөтү, Партия жана идеология Аалы Токомбаевдин чыгармачылыгындагы бүтпөс тема болсо, акындын дагы бир ыйык темасы анын Алексей Максимович Горький менен болгон жолугушуусу, андан алган таасирлери болгон. Чындыгында Аалы Горький тууралуу эстегилерин эчен ирет кайталап жазса дагы устаты тууралуу жазгандан тажаган эмес. “Ал жолугушуу менин өмүрүмдөгү унутулгус болуп саналат. Бул сонун минуталар жөнүндө мен дайыма жазып, дайыма айтып келе жатам жана өмүрүмдүн акырына чейин айтып каларым да шексиз”, - деп [5, 1940, №8 (11) 6-б.] тээ 40-жылдары эле айтып, ал тууралуу өмүрү өткөнчө жазганды токтоткон эмес. Мисалы, ал Алексей Максимович менен болгон жолугушуусу жана ал тууралуу “Улуу Горький жөнүндөгү эстеликтен” [5, 1940, №8 (11) 6-б.], “Унутулгус жолугушуу” [2, 1951, 17-июнь], “Анын мүнөздөрү эстен кетпейт” [4, 1946, 20-июнь], “Мен үчүн Горький ыйыктардын ыйыгы” [6, 1968, №73] деген сыяктуу бир канча макалаларды жазып, ага поэма жана ырларды арнаган.

Аалы Токомбаевдин Горькийге арнап жазган макалаларынан кийинки эле көлөмдүү макаласы азербайжан акыны Низамиге багышталат. Ал 1947-жылы “Советтик Кыргызстанга” “Түбөлүк өлбөй турган адам”, ушул эле жылы “Кызыл Кыргызстанга” “Улуу Низами” деген макаласын жарыялайт. Бул эмгектеринде сегиз кылым мурда жашап өткөн Низаминин, “Казынанын ырлары”, “Хосров-Шири”, “Лейли-Мажнун”, “Жети сулуу”, “Искендер наама” сыяктуу алтын казыналарынын узак доорду басып, совет элине жетишине жана анын урматына бүтүн дүйнө юбилей өткөрүп жатканына баа берген автор, Низаминин өмүр баянына, анын гуманисттигине, адамгерчилигине, илимпоздугуна кенен токтолот. Ал бул макаласы менен Низаминин бардык гениесин көрсөтө албай тургандыгын, ал жөнүндө эчен ки-

тептер жазса да аздык кыларын айтат. “Низами өзүнүн улуу чыгармаларында өзү түшүнгөн чындыкты чочубастан айкын айта алган. Бардык өмүрүн чындык үчүн, боорукердик үчүн, адамгерчилик үчүн жумшаган, анын бардык аракетин кыянатка, өзүмчүлдүккө, феодалдык курулушка каршы коюлган” [6, 1947, №9], - дейт.

А.Токомбаев өз чыгармачылыгында М.Горькийден сырткары орустун Л.Толстой, Некрасов, Крылов сыяктуу улуу акын-жазуучулары тууралуу дагы ой-пикирлерин айтып, аларга арнап бир топ макалаларын жазган [1, 75]. Бул макалаларда ал жөн гана классик акын-жазуучуларды эскерип койбостон, алардын чыгармачылыгына кайрадан жаңыча көз караш менен карап, өзүнүн ой-пикирлерин, алардын чыгармачылыгына карата мамилесин, көз карашын ачык билдирген. “Толстой – родинабыздын шаңы” аттуу макаласын көркөм сөздүн сүрөтчүсү Лев Толстойдун биринчи эмгегинин жарыкка чыкканына 101 жыл, төрөлгөнүнө 125 жыл толушуна арнайт. Ал В.И.Ленин жөн жерден Лев Толстойду орус революциясынын күзгүсү деп атабагандыгын айтып, анын чыгармачылыгы бүт дүйнө элине жана келечектеги муундарга тиешелүү экендигин белгилегиси келет. “Родинабыздын адабияттагы алптарынын бири болгон Лев Толстойдун алтын казына сыяктуу мурасындагы өлчөмсүз чеберчиликтерин үйрөнүү советтик жаш жазуучулардын, анын ичинде кыргыз жазуучуларынын ыйык милдеттеринин бири болуп эсептелет” [2, 1953, 9-сентябрь], - деген автор Толстойду табигаттын дүйнөгө берген сейрек белеги, Родинабыздын шаңы экендигин баса белгилейт.

Орус классик акын-жазуучулары тууралуу сөз кылганда мурунку муун менен кийинки муунду байланыштырып турган Некрасовго дагы өзүнүн баасын берип, анын атын макаласында сыймыктануу менен атайт. Ага арнаган “Улуу патриот акын” деген макаласында “Некрасовдун бардык күрөшү, бардык чыгармалары орус элин сүйүү жана орус элин азаттыкка чыгаруу тилеги менен байланышкан. Некрасовдун чыгармаларынын бардыгы, көпчүлүк элинин мунун, зарын айтып көрсөтүү менен бирге, ал элди жарыкчылыкка жетелеп, азаттыкка сүйрөгөн” [2, 1946, 5-декабрь], - деп, Некрасов помещик бүлөсүнөн болсо да турмуштун ачуу жана таттуулугунун бардыгын керт башынан өткөргөндүгүн жазат.

Жаңы замандын өнүккөн доорунда, дүйнөлүк адабий искусствосунун жогорку деңгээлинде турган кеменгер жазуучу М.Шолоховдун чыгармачылыгынын жаралышы, өсүшү, бышып жетилген мезгилдери тууралуу “Улуу элдин кеменгер перзенти” аттуу макаласын жазат [7, 629-632-б.]. Анда автор М.Шолоховдун “Тынч Дон”, “Көтөрүлгөн дың”, “Кишинин тагдыры” аттуу чыгармаларынын жаралышы жана анын элдин калың катмарына сиңиши, ал чыгармаларды жаратууда автордун өз башынан өткөргөн, көзү менен көрүп, өзү аралашкан оор күндөрдүн айыгышкан жана каргашалуу чиеленишкен элестерин зор чебердик, таамай реалисттик, айкын түшүнүк менен сүрөттөй билгендигине токтолот. “Крылов

кыргыз тилинде” аттуу макаласында адам баласында болгон жана боло турган толгон кемчилик кыянаттарга чыгармалары менен каршы турган орус элинин улуу акыны, публицист, тамсилчи И.А.Крыловдун гениалдуулугуна, түбөлүктүүлүгүнө токтолуп, анын асыл чыгармалары адамзатка зыяндуу кара ниеттик кылыктарга каршы кылымдап күрөшүп келе жаткандыгын баса белгилейт. Макалаларында Крыловдун өлгөнүнө жүз жыл толгондугуна арналат. Анда жүз жыл ичинде коомдо далай өзгөрүүлөр болуп, эчен падышалар өтүп, бийликтер өзгөрүп, Крыловдун доору көз жеткис алыс болгондугуна карабастан, чыгармалары күнү бүгүнкүдөй жап-жаңы болуп, күчүн жоготпой тургандыгына баа берет. Крыловдун азыркы маданият үчүн, өткөн жана келечек күндөргө таандык кызматы жөнүндө ой жүгүртөт. Бул акындын чыгармасы кайсы бийликте жашаса да, өзүнүн чындык моралынан, чын адамгерчилигинен тайсалдабагандыгын айтып, “Анын чыгармалары адамзатка зыяндан башка пайдасы жок бузукуларга, паракорлорго, алдамчыларга, келжиректерге, эки жүздүүлөргө, ырайымсыздарга жана кымбаттын баркын билбегендерге каршы турган күчтүн бири; ошондуктан өзүнүн өткүр тамсилдери менен алардын бардыгына каршы күрөштү; анын асыл чыгармалары адамзатка зыяндуу кара нээттик кылыктарга каршы кылымдап күрөштү. Ал күрөшү азыр да жүрүп жатат” [6, 1944, №11], - дейт макаласында.

Грузин элинин Шота Руставелиден кийин чыккан улуу акыны - Акакий Церетелинин поэзиясына арнаган “Акакий Церетелинин лирикалары” аттуу макаласында А.Токомбаев өз элинин азаттыгы үчүн, чындык үчүн өмүрүнүн акырына чейин күрөшкөн каарман акындын чыгармаларына, Темиркул, Түгөлбай, Шиваза тарабынан которулган ырларынын баалуулугуна токтолуп, грузиндердин көркөм сөз өнөрүнүн баркын жаңы деңгээлге көтөргөн Акакийге, анын поэзиясына, анын ойлоруна, ташка тамга баскандай чыгармачылыгына таазим кылат. “...Акакий элдин турмушун ар дайым көрүп, ар дайым сезип турду. ... Өлөрүндө эл үчүн көп даярдыктарды тартты, эл үчүн күйүп жалындады, элди сүйүп анын сүйүүсүнүн эң жогоркусу болду. Акакий сентименталист (жашык) эмес, ал кайраттуу, талыкпаган баатыр. Ал бардык кайгысын, бардык мунун жаш менен көрсөтпөстөн, иш менен көрсөтөт” [2, 1940, 21-апрель], - деген автор макаласын “Акакий бардык элдик акын. Акакий улуу акын, улуу ойчул”, - деген тыянагы менен аяктайт.

Аалы Токомбаев боордош казак элинин Абай, Сакен, Сабит, Абдылда сыяктуу атактуу акын-жазуучулары тууралуу дагы бир катар макалаларды жазып, алардын чыгармалары менен чыгармачылыгына көптөгөн жылуу сөздөрүн айтып, акындык, боордоштук, кесиптештик жогорку баасын берген [3, 24]. Казак элинин атактуу акыны, Казакстандын Жазуучулар союзун түзүүчүсү Сакен Сейфулинге арнаган макаласында: “Менин адабий өнүгүшүмдүн бир булагы - өзүм билген кыргыз фольклору, Дибаяв чыгарган казак фольклору. Ошолордун арасынан айрыкча со-

веттик адабияттын алгачкылары Сакендин чыгармалары мен үчүн да багыт көрсөткөн нускоочу үлгү, максатка дем бере турган саясий курал катарында таасир берген» [4, 1964, 24-май], - деп жазса, Абайдын туулганынын 100 жылдыгына карата “Кызыл Кыргызстан” гезитинин 1945-жылы 15-августта чыккан “Абай” аттуу макаласында анын улуулугуна, башынан өткөргөн оор күрөштөрүнө токтолуп, агартуучулук ишмердүүлүгүнө жана зор демократтыгына жогору баа берет.

Француз адабиятынын даанышманы, жалындуу жазуучусу Ромен Роландын жүз жылдык юбилейине арнап “Биздин улуу досубуз болгон” [6, 1966, 29-январь] деген макаласын да жазган. Анда автор Ромен Ролланды Советтер Союзунун элдери айрыкча бааларын, анткени ал советтик бийликтин жеңишинин дүйнөлүк маанисин, дүйнө элдеринин азаттыгы үчүн анын кандай зор миссиясы бар экендигин биринчилерден болуп түшүнүп, ал түшүнүгүн жаап-жалтанбай чын жүрөгү менен бүтүн дүйнөгө жаюуга аракет кылган адам болгондугун жазат.

Жыйынтыктап айтканда, А.Токомбаев советтик өнөр ээлеринен тартып дүйнө жазуучуларына чейин, алардын чыгармачылыгына жана чыгармаларына кайрылып, алар чыныгы гумандуулугу, ар кандай терс көрүнүштөргө келишпес мамилелери, бийик чеберчилиги менен башкалардан айырмалангандыгын белгилейт. А.Токомбаевдин бул эмгектери биз

үчүн, өзгөчө азыркы ааламдашуу доорунда жашап жаткан жаштар үчүн табылгыс руханий байлык жана көөнөрбөс мурас, тарых болуп бере алат. Анткени А.Токомбаев ким жөнүндө жазбасын, кандай темага кайрылбасын ар бир макаласында каарманынын жеке чыгармачылыгын гана жазбастан, алардын басып өткөн жолуна да сереп салып, тарых үчүн чоң байлык калтырган. Эл акынынын жогорудагы ойлору, пикирлери аркылуу бизге чейин жашап өткөн акын, жазуучулар, жалпы эле маданият ишмерлери тууралуу кабардар болобуз, алардын тагдырлары менен таанышып, чыгармаларына сугарылабыз.

Адабияттар:

1. Качкынбай Артыкбаев, Чыгармалар жана ойлор, «Кыргызстан» басмасы. - Фрунзе 1974. - 275-бет.
2. «Кызыл Кыргызстан» газетасынын 1940-51-жылдар аралыгындагы чыгарылыштары.
3. Кыргыз адабиятынын тарыхы. - Б.: «Аврсия пресс», 2015. - 464-б.
4. «Ленинчил жаш» газетасынын 1946-64-жылдар аралыгындагы чыгарылыштары.
5. «Советтик адабият жана искусство» журналынын 1940-жылдагы чыгарылышы.
6. «Советтик Кыргызстан» газетасынын 1944-68-жылдар аралыгындагы чыгарылыштары.
7. Токомбаев Т., Артыкбаев К., Исакова Б., Аалы Токомбаев – сынчы жана адабиятчы. - Б., 2009, 1034-б.

Рецензент: к.филол.н. Искендрова Ш.А.